

Sirpa Aalto

”Mæp hund ok bughæ”

METSÄSTYS JA SEN SÄÄTELY
KESKIAJAN RUOTSISSA

Sirpa Aalto käsittelee artikkelissaan metsästyksen merkitystä elinkeinona keskiajan Ruotsissa tutkimalla, mikä lainsäädännössä katsottiin säätelemisen arvoiseksi ja miten se voi heijastella todellista tilannetta. Maakuntalait ja maanlait avaavat artikkelissa näkymän yhtäältä alueelliselle ja toisaalta valtakunnan tasolle. Metsästystä on tarkasteltu usein turkiskaupan kautta, mutta etenkin niin sanotun kotitarvepyynnin merkityksestä ei tiedetä juuri mitään.

Tutkimuskirjallisuudessa törmää erilaisiin väitteisiin siitä, millainen merkitys metsästyksellä oli elinkeinona keskiajan Ruotsissa. Niissä esitetään vuoroin, että metsästyks oli joko merkittävä elinkeino ylipäätään¹, että se oli merkittävä vain turkiskaupan kannalta² tai että se oli vähämerkityksellinen elinkeino³. Näkee myös väittämää, että metsästyks oli merkittävää vain rintamaiden ulkopuolella. Jää epäselväksi, kuuluiko esimerkiksi

---

FT **Sirpa Aalto** työskentelee Oulun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa tutkimuskoordinaattorina ja on Skandinavian keskiajan historian dosentti Oulun yliopiston historiatieteissä.
Sähköposti: sirpa.aalto@oulu.fi.

osa Itämaasta rintamaihin vai ei. Verot maksettiin Itämaassa kuitenkin myöhäiskeskiajalle saakka suurelta osin turkiksina.⁴ On selvää, että

-
1. John Granlund, Jakt. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid (KLNLM)* 7. Rosenkilde ok Bagger 1981, 533–540; Jaana Luttinen, Metsän hahmottaminen ja haltuunotto. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Ihminen ja metsä. Kohtaamisia arjen historiassa* I. Metsäkustannus 2012; Voionmaa kutsuu turkiskaudeksi kansainvaellusten jälkeän alkanutta aikaa, joka oli hänen mielestään eräkauden huippu- ja loppukausi. Väinö Voionmaa, *Suomalaisia keskiajantutkimuksia*. WSOY 1912, 51–89; Väinö Voionmaa, *Hämäläinen eräkausi*. WSOY 1947, 29–30.
  2. Sven Ekman, *Norrlands jakt och fiske*. Två Förläggare Bokförlag 1983 [1910], 457; Jouko Vahtola, Majava pohjoisen varhishistoriassa. Teoksessa Janne Ikkäheimo & Sanna Lipponen (toim.) *Kiveäkään kääntämättä. Juhlakirja Pentti Koivuselle*. Tornion kirjapaino 2009, 71–80.
  3. Eli Heckscher, *An Economic History of Sweden*. Harvard University Press 1963, 48. Heckscher ei mainitse turkiskauppaa lainkaan vientituotteena tekstissä, mutta osoittaa, että vuonna 1368 Tukholman ja Lyypekin välisessä kaupassa turkisten ja nahkojen osuus oli 16 %; Eli Heckscher, *Svenskt arbete och liv*. Bonniers boktryckeri 1969, 53; Lena Huldén & Larry Huldén, Karjalaisten keskiaikainen turkismetsästyks. Teoksessa Jukka Korpela (toim.) *Viipurinläänin historia* II. Gummerus 2004, 164–168.
  4. Eljas Orrman, Keskiajan maatalous. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.) *Suomen maatalouden historia* 1. SKS 2003a, 87–114, erit. 107–110; Eljas Orrman, Talonpoikainen maalaisyhteiskunta. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.) *Suomen maatalouden historia* 1. SKS 2003b, 115–129, erit. 125.

Ruotsin valtakunnassa oli alueellisia eroja siinä, miten merkittävää elinkeino metsästys oli, mutta silti yleisteosten väittämät vaikuttavat jopa risti-riittäisiltä keskenään.

Tutkin tässä artikkelissa, millä tavoin metsästys ja riistaeläimet esiintyvät Ruotsin keskiaikaisissa laeissa. Niiden analysointi osoittaa, mitkä ovat vain yleisesti esitettyjä, mutta ehkä perusteettomia väittämiä metsästyksen merkityksestä ja mitkä seikat puolestaan pohjautuvat tosiasioihin. Lait antavat yhden näkökulman metsästyksen merkitykseen: mikä oli säätelemisen arvoista yhteisön tai kuninkaanvallan näkökulmasta.

Aluksi selvitän, mikä merkitys turkiskaupalla oli keskiajan Ruotsissa ja sen itäisessä valtakunnan osassa. Tämän jälkeen annan esimerkkejä metsästystä koskevista laeista kahdesta eri näkökulmasta: minkälaista sääteilyä kohdistui yhtäältä haittaeläinten ja toisaalta muun riistan pyyntiin. Mitkä olivat varsinaiset riistalajit? Miksi tietyt riistalajit mainitaan, mutta toiset jäävät täysin huomiotta? Lopuksi esitän johtopäätökseni siitä, miten lakitekstien mainitsemiin riistalajeihin ja niiden metsästystä koskeviin säännöksiin tulisi suhtautua, ja mitä niiden perusteella voidaan sanoa metsästyksestä elinkeinona.

Metsästys maakuntalaissa ja maanlaissa

Ruotsin eri maakunnissa noudatettiin kunkin maakunnan omaa lakia ennen kuin koko maata kattava maanlaki tuli voimaan noin vuonna 1350. Maakuntalait ovat mitä todennäköisimmin olleet alun perin suullista perimätietoa, ja niiden muistiinkirjoittaminen alkoi 1200-luvulla. Vanhin kirjoitettu maakuntalaki on (vanhempi) Länsi-Göötanmaan maakuntalaki, joka on ajoitettu 1220-luvulle. Lait jaetaan yleensä göötalaisiin lakeihin (*göotalagar*) ja svealaisiin lakeihin (*svealagar*). Göötalaisiin lakeihin luetaan kuuluviksi Länsi- ja Itä-Göötanmaan lait (VgL, ÖgL), Smälannin laki sekä Gotlannin laki (GL, *Gutalagen*). Svealaisiin lakeihin kuuluvat Upplannin (UL), Södermanlandin (Sdml), Västmanlandin (VmL), Taalainmaan (DL) ja Hälsinglandin (HL)⁵ lait sekä mahdollisesti Närken laki, josta ei ole säilynyt käsikirjoitusta.⁶ Edellä mainituista laeista en käytä lähteenä Smälannin lakia, josta on säilynyt vain kirkkoa koskeva kaari ja joka ei siten tarjoa mitään tietoa metsästyksestä. Skånen lain olen rajannut pois lähteistä, sillä Skåne ei kuulunut keskiaikaiseen Ruotsin valtakuntaan⁷ eikä sen lakia edes lueta kuuluvaksi göötalaisiin tai svealaisiin lakeihin.⁸

5. Ragnar Hemmer, Ännu i frågan om karaktären hos Finlands rättsordning vid slutet av 1300-talets förra hälft. *Särtryck ur Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2 (1943); Kauko Pirinen, Finlands rättsesdvänjor. Teoksessa *KLNM* 4. Rosenkilde og Bagger 1981, 271–275; Hannu Tapani Klami, *Jus Finnicum. Ruotsalaisen maa- ja metsäoikeuden omaksumisesta Suomessa*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja n:o 154. Suomalainen lakimiesyhdistys 1981; Mia Korpiola, Maallisen oikeuslaitoksen tuottamat lähteet. Teoksessa Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.) *Keskiajan avain*. SKS 2009, 203–221; Hälsinglandin lain soveltamisesta Itämaassa on esitetty erilaisia teorioita. Tapio Salminen pitää Hälsinglandin maakuntalain soveltamista keskiajan Suomessa epätodennäköisenä, koska siitä ei ole säilynyt näyttöä. Tapio Salminen, *Vantaan ja Helsingin pitäjien keskiaika*. Otava 2013, 140–149.

6. Jan Liedgren, Landskabslove. Sverige. *KLNM* 10. Rosenkilde og Bagger 1981, 231–233; Elsa Sjöholm, Laws. Sweden. Teoksessa Phillip Pulsiano (toim.) *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. Garland Publishing Inc. 1993, 386–387.

7. Huomioon ei oteta sitä lyhyttä aikaa, jolloin Skåne kuului hetkellisesti Ruotsin valtakuntaan (1332–1360).

8. Lakiviitteet on noudettu Fornsvenska textbankenista, <http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/huvud.html> (29.10.2015). ÖgL ei ole paikoin lukukelpoinen tietokannassa, joten sen osalta lakitekstit on tarkistettu myös painetusta versiosta: C.J. Schlyter (toim.) *Östgöotalagen. Samling af Sveriges Gamla Lagar, vol. II*. P.A. Norstedts & sön. 1830. KL ei ole saatavilla sähköisessä tietokannassa, joten viittaan sen osalta painettuun versioon. C.J. Schlyter (toim.) *Konung Christoffers landslag. Samling af Sveriges Gamla Lagar, vol. XII*. Berlingska Boktryckeriet 1869. Tietokannassa vanhempi Västmanlandin laki on sama kuin Taalainmaan laki ja nuorempi Västmanlandin laki on erikseen. Viittaan tässä tietokannan mukaisesti vanhempaan Västmanlandin lakiin Taalainmaan lakina (DL) ja nuorempaan Västmanlandin lakiin lyhenteellä VmL. VmL:n kaaret Köpmaalabalker ja Bygninga balkers puuttuvat tietokannassa, joten ne on tarkistettu painetusta versiosta: C.J. Schlyter (toim.) *Westmannalag. Samling af Sveriges gamla lagar, vol. V*. Berlingska Boktryckeriet 1841; Tutkijat ovat kiistelleet siitä onko ollut olemassa erillinen Taalainmaan laki vai onko se sisällytynyt Västmanlandin lakiin ja ollut samaa lakipiiriä. Elsa Sjöholm, *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*. Institutet för rätthistorisk forskning 1988, 321–329; Dalagenin piiriin on saattanut kuulua myös Värmland. Gerhard Hafström, Dalalagen. *KLNM* 2. Rosenkilde og Bagger 1980, 623–625; Jan Liedgren, Västmannalagen. *KLNM* 20. Rosenkilde og Bagger 1982, 341–342; Fredrik Charpentier Ljungqvist, *Kungamaktens och lagen. En jämförelse mellan Danmark, Norge och Sverige under högmedeltiden*. Stockholms universitet 2014, 74.

Maakuntalait ovat hyvin samankaltaisia keskenään, mikä voi johtua siitä, että niiden taustalla on ollut jokin yhteinen nimittäjä tai malli.⁹ Ne ovat kieleltään arkaaisia ja kertovat konkreettisia esimerkkitapauksia, mitä on pidetty todisteena siitä, että ne pohjautuisivat mahdollisesti suulliseen perimätietoon.¹⁰ Vertaain maakuntalakeja myöhempisiin maanlakeihin: kuningas Maunu Eerikinpojan maanlakiin (n. v. 1350, lyh. MEL) ja kuningas Kristofferin maanlakiin (v. 1442, lyh. KL), jotka koskivat koko valtakuntaa¹¹. Niiden käyttö vertailukohteenä on perusteltua, sillä ei ole selvää, koska maakuntalakien käyttö lakkasi ja maanlait alkoivat koskea koko valtakuntaa.¹²

Lakitekstit ovat kuitenkin aina yhteydessä käytännön elämään riippumatta siitä, kuka niiden laatimiseen on vaikuttanut ja milloin ne on kirjoitettu muistiin.¹³ Kysymykseen siitä, kuka on vaikuttanut lakien sisältöön, on mahdotonta vastata yksiselitteisesti. Yhtäältä ne ovat monessa suhteessa suullista perimätietoa, mutta toisaalta niistä on löydettävissä vaikutteita vaikkapa roomalaisesta oikeusperinteestä, jonka on täytynyt tulla oppineiden maallikoiden tai kirkonmiesten kautta ja jotka ovat vaikuttaneet lakiteksteihin niiden kirjoitetussa muodossa.¹⁴

Maakuntalait jakaantuvat eri kaariin, jotka käsittelevät eri aihealueita kuten kirkkoa ja perinnönjakoa. Metsästyksi esiintyy lain eri kaarissa riip-

puen siitä, mikä metsästyksen aspekti on kyseisen kaaren kannalta kiinnostava. Kirkkokaareissa metsästyksi tulee toisinaan esiin, kun puhutaan kymmenysten maksusta. Metsästysoikeus puolestaan liittyy pääsääntöisesti rakentamisen ja asuttamisen kaareen, sillä jo keskiajalla metsästysoikeus oli sidottu maanomistusoikeuteen.¹⁵ Metsästysoikeus mainitaan esimerkiksi maanvuokrasopimuksissa.¹⁶ Lainkaaret osoittavat, että metsästyksen tuotosta ja säätelystä olivat kiinnostuneita erityisesti kirkko ja paikalliset yhteisöt.

Maakuntalakien osalta voi myös miettiä, millaisia intressejä paikallisyhteisöllä oli kontrolloida metsästyksiä ja miten se on vaikuttanut siihen, mitkä riistalajit mainittiin. Metsästyksrikos taas oli rikos yhteisöä vastaan, koska kolmannes sakoista (*andelsböter*) kuului yhteisölle. Tällä perusteella voidaan toki todeta, että samalla se oli rikos myös kuningasta vastaan, koska hänelle kuului oma kolmannes sakoista.¹⁷

Västmanlandin laissa todetaan, että kaikki saivat käyttää jakamattomia eli yhteismetsiä ilman sakkoa, mutta jos metsät jaetaan, kunkin (omistajan) tuli tuntea oma osuutensa.¹⁸ Jo 1100-luvulta lähtien Ruotsin kuninkaat esittivät, että heille kuului kolmannes yhteisistä maista Itä- ja Länsi-Göötanmaalla sekä osissa Smålandia. Tanskassa ja Norjassa kuninkaat vaativat regaalioikeuksia kaikkiin yhteismaihin.¹⁹ Maan-

9. Sjöholm 1988, 85.

10. Tässä maakuntalait eroavat maanlaeista, jotka saivat vaikutteita alasaksasta. Lars Lönnroth, *From Old Nordic to Early modern Nordic. The Types of Text*. Teoksessa Oscar Bandle et al. (toim.) *The Nordic languages, Vol. 2*. Walter de Gruyter 2005, 1193.

11. KL ei noudatettu Ruotsissa poliittisista syistä keskiajalla, mutta sisältönsä puolesta sitä kannattaa käyttää verrokkina. Kuten myöhemmin osoitan tässä artikkelissa, se poikkeaa joiltakin metsästyksiin liittyviltä kohdilta MEL:sta. KL oli voimassa Ruotsissa vuoteen 1734 saakka.

12. Klami 1981, 131 ja viitteet.

13. Ljungqvist 2014, 67.

14. Ks. roomalaisen oikeuden vaikutuksesta esim. rikostapauksiin Ljungqvist 2014, 87. Joidenkin maakuntalakien osalta mainitaan laamanni tms., joka on ollut vaikuttamassa lain kirjoittamiseen. Sjöholm 1988, 82–83. Maakuntalait ovat osa samaa tapaoikeuden kirjallistamisen aaltoa kuin monet saman aikakauden tai varhaisemmat ranskalaiset ja saksalaiset lait.

15. Ruotsin maanlaeista puuttuu kirkkokaari, koska ilmeisesti kirkko ja kruunu eivät päässeet yksimielisyyteen sen sisällöstä. Korpiola 2009, 206–207.

16. Ks. SDHK 659, 660, 1120, 14322 ja 19805. *Svenskt diplomatariums huvudkartotek*, <https://sok.riksarkivet.se/SDHK> (7.12.2015).

17. Ljungqvist 2014, 130.

18. DL Bygginga b. 43; ks. myös HL Viperbo b. 7, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015).

19. Ljungqvist 2014, 260. Maunu Eerikinpojan maanlaki esittää, että kaikki yhteismaille tehty uudisasutukset olivat kruununtiloja.

omistus kattoi käytännössä oman alueen vesien omistuksen ja metsästysoikeuden. Esimerkiksi Hälsinglandin laki sanoo, että jokainen (maanomistaja) hallinnoi omia kalavesiään.²⁰ Lait kirjaavat tarkasti, mitä korvauksia piti maksaa vesistön omistajalle, jos laski sinne esimerkiksi merran tai veti nuottaa.

Otan Hälsinglandin lain esimerkiksi siitä, miten metsästyksen mainitaan lakiteksteissä. Sen mukaan metsästyksen oli yksittäisen miehen ja mahdollisesti koiran toimintaa.²¹ Lainkohta antaa hyvin rajallisen kuvan metsästyksestä, sillä metsästyksen ei tapahtunut aina yksin ja koiran kanssa. Teksti voidaan tuki ymmärtää symbolisella tasolla: puhutaan vain miehestä, jousesta ja koirasta, mutta tarkoitetaan metsästystä laajemmin. Lakiteksteissä saattavat korostua puheenparret ja esimerkiksi allitteraatiot, jotka on tulkittu lain suullisen perimävaiheen jäänteiksi. Ilmaus ”*mæp hund ok bughæ*” voi olla juuri tämän tyyppinen vakiintunut fraasi. Jousi kuvaa hyvin sitä, miten merkittävä metsästyksen tuotto on ollut verotukselle, sillä jousi veroyksikkönä tarikoitti täysikuntoista miestä, joka kykeni jännittämään jousen. Jousi liittyi pääasiassa kirkolliseen verotukseen, mutta paikoin myös kruununverotukseen, ja sitä käytettiin Hämeessä, Savossa, Pohjanmaalla ja Karjalassa.²²

Turkisten merkitys kaupankäynnissä

Kun puhutaan metsästyksen merkityksestä elinkeinona pohjoisessa Euroopassa, tarkoitetaan yleensä nimenomaan turkiseläinten metsästystä ja niiden nahkojen myyntiä. Pohjoista Eurooppaa on pidetty turkisten rajattomana aittana, josta arvonahkoja virtasi Euroopan ja Aasiankin markkinoille. Turkiseläimet nostetaan toisinaan Ruotsin tärkeimpien vientituotteiden joukkoon antamatta minkäänlaista tilastotietoa siitä, kuinka monta prosenttia turkiskauppa oli kokonaisviennistä tai mikä oli sen rahallinen arvo.²³ Vanhempi historiankirjoitus on painottanut turkistalouden merkitystä keskiajan Suomessa, vaikka konkreettisia tietoja turkiskaupasta on yllättävän vähän. Turkisten merkitys kaupankäynnille on tunnus-tettava, mutta samalla myös se, että emme tosi-asiassa usein tiedä, minkälaisesta volyymista turkiskaupassa oli kysymys.²⁴ Arvio on, että nahkojen ja turkisten yhteisosuus viennistä olisi ollut noin 16–20 %:n luokkaa.²⁵ Turkiseläinten kaupallista merkitystä ja metsästyksen merkitystä yksityisille kotitalouksille on pohdittu vähemmän. Muu kuin turkisriista esiintyy ikään kuin ohimenneiden muiden – vaikkapa metsästyksen kulttuuri-historiallisen puolen – tutkimuksien yhteydessä.²⁶

20. ”Nu scal whar man sialfwr fiskævatnum sinum rapa.” HL Viþerbo b. 14; UL Viþerbo b. 16, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldræ_ram.html (29.10.2015); ks. Hemmer 1943, 142; Kiistat kalavesistä olivat tyypillisiä. Anu Lahtinen, Kartano ja kyläläiset. Sundholman omistajien ja lähiseudun asukkaiden omaisuuskiistoja 1500-luvun Kalannissa. *Ennen ja nyt* 1 (2013), <http://www.ennenjant.net/2013/09/kartano-ja-kylalaiset-sundholman-omistajien-ja-lahiseudun-asukkaiden-omaisuuskiistoja1500-luvun-kalannissa/> (8.12.2015).

21. ”Ganger man i skogh annars mæp hund ok bughæ. bôtæ II öræ.” HL Viþerbo b. 8, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldræ_ram.html (30.10.2015).

22. Orrman 2003b, 126.

23. Franz Irsigler, Der hansische Handel im Spätmittelalter. Teoksessa Jörgen Bracker, Volker Henn & Rainer Postel (toim.) *Die Hanse. Lebenswirklichkeit und Mythos*. Schmidt-Römhild 1999, 703–705.

24. Jalmari Jaakkola, *Suomen sydänkeskiaika*. WSOY 1944, 229–234; vrt. Georg Haggren, Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman. *Muinaisuutemme jäljet*. Gaudeamus 2016, 416; Esimerkiksi Johan Söderberg ei ota turkiksia Ruotsin keskiaikaisten vientituotteiden hintavertailuun lainkaan. Johan Söderberg, Prices and Economic Change in Medieval Sweden. *Scandinavian Economic History Review* 55:2 (2007), 128–152.

25. Jukka Korpela, *The World of Ladoga. Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone c. 1000–1555*. LIT Verlag 2008, 240; Vaikka meillä on keskiajalta yksittäisiä tietoja suurista turkismääristä, joita myytiin esimerkiksi Suomen alueelta muualle, niiden edustavuudesta turkiskaupan volyymiin suhteen ei ole mitään takeita. Philippe Dollingerin mukaan esimerkiksi Hansan kaupasta on mahdotonta saada mitään luotettavaa tilastollista tietoa ennen vuotta 1275. Philippe Dollinger, *The German Hansa, vol. I*. Routledge 1999 [1970], 210; Gunvor Kerkkonen esittää Kustavi Grotenfeltin tutkimuksiin perustuen, että vuonna 1558 nahkojen osuus viennistä Suomessa olisi ollut noin 22 %. Gunvor Kerkkonen, *Bondesegel på Finska Viken. Kustbors handel och sjöfart under medeltid och äldsta Wasatid*. Svenska Litteratursällskapet i Finland 1959, 134.

26. Esim. Matti Enbuske, Erämäisten asutus- ja pyyntikulttuurin elinkeino ja olosuhteet. Teoksessa Kai Häggman (toim.) *Suomalaisen arjen historia 1. Savupiirtien Suomi*. Weilin+Göös 2007, 33–53; Jussi-Pekka Taavitsainen on pohtinut kaskiviljelyn ja metsästyksen yhteyttä. Jussi-Pekka Taavitsainen, Kaskeaminen ja metsästyksen erämailla. Teoksessa Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) *Metsä ja metsänvilja*. SKS 1994, 187–207.

On arvioitu, että turkiskaupan huippu osui 1300-luvulle ja sen jälkeen se lähti laskuun.²⁷ Turkikset olivat muodissa 1300-luvulla, koska niiden avulla yläluokka saattoi viestittää asemastaan. Muoti levisi muihinkin kansankerroksiin, jolloin yläluokan kiinnostus turkiksiin hiipui 1400-luvulla.²⁸ Samaan aikaan esimerkiksi oravannahoista alkoi olla ylitarjontaa, minkä seurauksena niiden hinta laski ja samalla varakkaiden kiinnostus pukeutua niihin.²⁹ Syyksi turkiskaupan hiipumiseen on esitetty myös turkiseläinkantojen ehtymistä.³⁰ Kotieläinten kuten nautojen vuodat nousivat esimerkiksi Suomessa merkittäväksi vientituotteeksi, kun turkiskauppa hiipui.³¹ Koska turkikset saattoivat tuoda merkittävää varallisuutta, yhteisön kannalta oli tärkeää säädellä turkiseläinten pyyntiä. Ruotsissa kruunu varasi etuosto-oikeuden arvonahkoihin.³²

Turkiskaupan merkityksen arviointia vaikeuttaa se, ettei keskialjalta ole säilynyt kattavia tilastoja koskien Ruotsia ja Suomea eikä aina ole selvää, puhutaanko turkiskaupan määrästä vai

laadusta. Esimerkiksi Hansa-kauppaa koskeva tutkimus on osoittanut, että turkiksia – erityisesti oravannahkoja – jaettiin lukuisiin eri arvoluokkiin.³³ Turkisten arvotuksessa vaikuttaa olleen ainakin näennäisesti hienoinen ristiriita, kun tarkastellaan kirkon kymmenysten keräämistä. Kauko Pirinen on tutkinut kirkon kymmenysverotusta keskialjalla, ja hänen mukaansa ilveksennahkakymmenykset jaettiin synodaalis-tatuuteissa papin ja kirkon kesken, sen sijaan näädän-, kärpän-, saukon-, majavan-, ahman- ja hillerinnahat kuuluivat ”vähempiarvoisiin” turkiksiin, jotka pappi sai pitää yksin.³⁴ Ilveksennahkaa pidettiin kyllä kaikkein arvokkaimpana, mutta tuntuu erikoiselta, että sellaiset eläimet kuten näätä, kärppä ja majava olisivat olleet ”vähäarvoisia”, mutta arvotus voi olla Pirisen omaa tulkintaa.³⁵ Kyseessä lienee pikemminkin ollut käytäntö: Turkisten arvo ei ollut suoraan verrannollinen kappalemäärään, vaan turkiksen laatu vaikutti hintaan.³⁶ Pieniä turkiksia oli myös helpompi jakaa kuin yhtä isoa. Turkisten hin-

27. Voionmaa 1947, 144; Heikki Lehikoinen, *Tuo hiisi hirviäsi. Metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa*. Teos 2007, 151; Mika Kallioinen, Varhainen yritystoiminta. Rajat, tavat ja menetelmät. Teoksessa Kai Häggman (toim.) *Suomalaisen Arjen historia 1. Savupirttien Suomi*. Weilin + Göös 2007, 74.

28. Robert Delort, *Le commerce des fourrures en Occident à la fin du Moyen Age I-II*. École française de Rome 1978, 327, 560; Hannele Klemetilä, *Federigon haukka ja muita keskiajan eläimiä*. Atena 2013, 166; Turkisten käyttö vaikuttaa silti olleen sidottu sosiaaliseen luokkaan vielä keskiajan lopulla, sillä Tukholman raati kielsi vuonna 1486 prostituoituja käyttämästä oravannahkoja, koska ne olivat ylellisyystuotteita. Lena Huldén, Ei Carhua witsalla lyömistä ole. Piirteitä suomalaisen metsästyksen historiasta. Teoksessa Petri Nummi & Veli-Matti Väänänen (toim.) *Jahtimailla*. Weilin+Göös 2005, 43.

29. Elspeth M. Veale, *The English Fur Trade in the Later Middle Ages*. Clarendon 1966, 138–139.

30. Orrman 2003a, 112.

31. Salminen 2013, 329. Jos turkiskauppa Tukholmasta Lyypekkiin oli vuonna 1368 suurin piirtein samoissa luvuissa kuin kuparin vienti eli noin 16–17 % kokonaisviennistä, se oli enää 1500-luvulla Kustaa Vaasan aikana muutaman prosentin luokkaa Ruotsin kokonaisviennistä eli turkiskaupan merkitys väheni huomattavasti keskiajan loppua kohti. Heckscher 1963, 62; Philippe Dollinger, *Die Hanse*. Alfred Kröner Verlag 1966, 312.

32. Seppo Suvanto, *Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa. Sääksmäen kihlakunta 1400-luvun alusta 1570-luvulle*. SHS 1995, 339.

33. Michel P. Lesnikov, Der Hansische Pelzhandel zu Beginn des 15. Jahrhunderts. Teoksessa Gerhard Heitz & Manfred Unger (toim.) *Hansische Studien I*. Akademie Verlag 1961, 219–272; Delort on käsitellyt kattavasti turkiskaupan volyyymia läntisen Euroopan osalta keskialjalla, mutta hänenkään teoksensa ei valota syvällisesti Ruotsin ja Suomen turkiskauppaa, vaan Delort nojaa tiedoissaan Voionmaan (1912) ja Kerkkosen (1959) teoksiin. Delort 1978.

34. Kauko Pirinen, *Kymmenysverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota*. SHS 1962, 27; Piispalle maksetuista veronahoista, Voionmaa 1912, 65; Voionmaan teosta on kritisoitu siitä, että se yleistää liikaa Suomen keskiajan verotusta, joka oli kuitenkin alueellisesti hyvin erilaista. Terhi Kivistö, Keskiajan alkukantaisuus? Turun linnalääninverotuskäytäntöä 1470–1530. Teoksessa Jussi T. Lappalainen (toim.) *Verotushistoriaa I*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51. Turun yliopisto 1991, 26.

35. Dollingerin mukaan Hansa-kaupassa kalleimpia turkiksia olivat soopeli, näätä ja majava. Keskihintaisiin turkiksiin kuuluivat ilves, saukko ja kärppä. Yleisimpiä turkiksia olivat orava ja jänis, erityisesti eteläisessä Euroopassa. Dollinger 1990, 235; Myös Delort 1978, 321–322; Ilveksen nahan arvosta, Voionmaa 1947, 350.

36. John Bernström, Bäver. *KLNM 2*. Rosenkilde og Bagger 1980, 490–492; Huldén 2005, 44–45; Oravannahkojen luokittelusta, Luttinen 2012, 76.

noissa oli vaihtelua eri aikoina ja eri paikkakunnilla.³⁷

Turkiseläinten merkitys kauppatavarana väheni keskiajan loppua kohti samoin kuin niiden käyttö veroparseleina: turkis oli kannattavampi myydä ja käyttää saatu tulo verotukseen kuin antaa turkis suoraan verottajalle.³⁸ Vielä 1300-luvulla vaikuttanutta drotsi Matts Kettilmundssonia on pidetty turkisruhtinaana, sillä hänen testamentissaan mainitaan tuhansia turkiksia.³⁹ Vaikka turkikset olivat kysytty tuote, niitä on yhä vähemmän vientituotteiden listoissa 1500-luvulla. Talonpojat korvasivat turkikset muilla tuotteilla, kuten nahoilla ja elävillä eläimillä.⁴⁰

Turkiseläimet verotuksessa

Maakuntalakien lähtökohta oli, että kymmenykset maksetaan maatilan tuotteilla.⁴¹ Pirisen mukaan sellaisilla sopimusveroalueilla, joilla kymmenyksiä ei talouden rakenteen vuoksi voitu maksaa vain viljana ja karjatalouden tuotteina (esim. Savossa ja Karjalassa), piispan- ja papinverot kannettiin turkiksina. Arvokkaimmat vei

piispa. Kun turkiseläinten määrä väheni 1400-luvulla, siirryttiin rahaveroon.⁴² On hyvin todennäköistä, että piispanveroihin on ainakin Suomen sisäosien osalta kuulunut muitakin turkiseläimiä kuin edellä mainittu ilves.⁴³ Paikallisten olojen huomioiminen kymmenysmaksuissa näkyy Hälsinglandin laissa, jossa kymmenysten joukossa mainitaan lintujen, eläinten ja pikkukalojen lisäksi hirven- ja karhunliha.⁴⁴ Lapissa verotus on perustunut juuri turkiseläimiin ja verot on voinut maksaa niiden eläinten turkiksilla, joita verotettu on onnistunut pyytämään. Esimerkiksi vuonna 1555 Kemin Lapissa yhden ”jousen” vero oli yhden näädännahan ja viidentoista oravannahan verran.⁴⁵

Majavaa on pidetty erittäin merkittävänä turkiseläimenä kaupalle ja verotukselle.⁴⁶ Majavasta otettiin talteen myös hausta, jota käytettiin lääkinällisessä mielessä ja hausta on ilmeisesti ollut jopa merkittävämpi syy metsästä majavaa kuin itse turkki.⁴⁷ Majavanlihan syönti oli keskiajalla sallittua paaston aikana, koska se rinnastui kaloihin – uihan se vedessä. Sen vuoksi majavanliha ei ollut arvotonta, vaan muun ruokavalion lisä.⁴⁸

37. Voionmaa 1947, 321.

38. Esimerkiksi Turun linnaläänissä turkikset eivät olleet enää veroparseleita 1400-luvun lopulla, ja turkisvero oli muutenkin hyvin paikallinen. Sen painopiste oli Pohjanlahden rannikolla ja Peräpohjolassa. Kivistö 1999, 35; Välimäki 2000, 63; Terhi Kivistö, Ympäristön vaikutus veronmaksuun keskiajan Varsinais-Suomessa. Teoksessa Anna Saukkonen (toim.) *Ympäristöhistorian monet kasvat*. Turun yliopiston Historian laitoksen julkaisuja 62. Turun yliopisto 2002, 146.

39. DF 328. *Diplomatarium Fennicum*, <http://df.narc.fi/document/328> (4.4.2017); Delortin mukaan Matts Kettilmundson olisi turkisomaisuudellaan päihittänyt useat Novgorodin parjarit, joille turkiskauppa oli tuottoisaa. Delort 1978, 250.

40. Kuten Kerkkonen on osoittanut Suomenlahden kauppaa koskevassa tutkimuksessaan, 1600-luvulla talonpoikien kauppaamien tuotteiden joukossa ei ole enää lainkaan turkiksia. Kerkkonen 1959, 141, 151.

41. Terhi Kivistö, Den finländska allmogens möjligheter att påverka kronans beskattning under medeltiden. Teoksessa Christer Kuvaja (toim.) *Skatternas långa historia. Beskattningen i Norden från medeltid till 1900-tal*. Edita 2006, 13–31.

42. Pirinen 1962, 221; Hannu Välimäki, Raamatusta ruokalisään. Kirkollisverotuksen taustaa ja alkuvaiheita Suomessa. Teoksessa Jussi T. Lappalainen (toim.) *Verotushistoriaa 2*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 58. Turun yliopisto 2000, 61; Suvianna Seppälä, Viljana, nahkoina, kapakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539–1609. SKS 2009, 43; Luttilinen 2012, 75.

43. Hämeessä maksettiin piispankymmenyksiä valkonahkoina eli etupäässä kärpännahkoina. Voionmaa 1947, 54.

44. HL Kyrkiub. 7, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015); Norjassakin karhunliha näyttää olleen kymmenysten maksuvälineenä toisinaan, joten Hälsinglandin lainkohta ei ole poikkeuksellinen. DN IV, nr. 268. *Diplomatarium Norvegicum*, http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html (4.12.2015); Välimäki 2000, 66.

45. Anu Vahtola, Svenska kronans lappskatt i Kemi lappmark fram till skattereformen 1695. Teoksessa Christer Kuvaja (toim.) *Skatternas långa historia. Beskattningen i Norden från medeltid till 1900-tal*. Edita 2006, 215–229.

46. Esim. Ekman 1983, 208; Huldén 2005, 44; A. J. Europaeuksen mukaan esimerkiksi birkarl-nimitys olisi juontanut sanasta *birkarl*, joka olisi tarkoittanut majanpyytäjää ja majavannahkojen kauppiasta. Tämä teoria ei ole kuitenkaan saanut laajaa kannatusta. Birger Steckzén, *Birkarlar och lappar. En studie i birkarläväsendets, lappbefolkningens och skinnhandelns historia*. Almqvist & Wiksell 1964, 20.

47. Gunnar Brusewitz, *Metsästys*. Otava 1976, 206; Huldén 2005, 44–45.

48. Huldén 2005, 44–45.

Majavannahoilla maksettiin kruunulle veroja osassa Lappia, missä se oli suorastaan veroyksikkö. Majavanmetsästys oli intensiivistä, ja laji hävisi ilmeisesti Sisä-Suomesta ja Karjalasta 1500-luvulla.⁴⁹ Tätä tulkintaa tukee edellä mainittu Pirisen esimerkki, jonka mukaan kymmenyksiä alettiin maksaa 1400-luvulla turkisten sijaan rahana. Majavanpyynnillä oli niin suuri merkitys keskiajalla, että siitä määrättiin Pähkinänsaaren rauhansopimuksessa vuonna 1323 erikseen.⁵⁰ Sopimustekstin mukaan siinä mainitut vesialueet jaettiin puoliksi Novgorodin ja Ruotsin kanssa. Sen jälkeen mainitaan kaksi paikkaa (Kehoheua/Kedhewe ja Kunustaniemi/Kunustayna), joiden ”majavista kuudesosa näiden maamerkkien sisällä kuuluu Novgorodille.” Sopimustekstin kohta voidaan ymmärtää väljästi siten, että Novgorodin asukkailla eli tässä tapauksessa ilmeisesti karjalaisilla oli oikeus pyytää majavaa tai saada kuudesosa alueen majavasaa- liista sopimustekstissä mainituilta paikoilta.⁵¹

Majava mainitaan vain ohimennen Hälsinglandin laissa, mikä on yllättävää ottaen huomioon majavan turkin kaupallisen arvon. Laissa todetaan, että lintujen ja majavien loukkupyntiä koskee sama laki kuin muuta loukkupyntiä, mikä tarkoitti, että se oli kielletty toisen mailla.⁵² Loukkupynti lienee ollut yleinen tapa pyytää majavaa, ja ainakin Norrlannissa majavaa on pyydetty verkoilla.⁵³ Majavan metsästys jousella ja

nuolella on ollut vaikeaa, sillä saadessaan osuman majava pyrkii sukeltamaan ja karkaa siten metsästäjältä.

Hälsinglandin lain lisäksi majavanpyynnin rajoitus mainitaan Itä-Göötanmaan laissa, mutta se puuttuu muista maakuntalaeista.⁵⁴ Syynä voi olla se, että majavakanta oli tuolloin vielä niin runsas, ettei millegään säätelylle ollut tarvetta. Majavanpyyntikielto on kuitenkin otettu mukaan kuningas Kristofferin maanlakiin, jossa mainitaan, että majavien pesiä ei saanut hävittää eikä eläintä saanut tappaa.⁵⁵ Majavat saattoivat aiheuttaa suurta vahinkoa patoamalla vesistöjä, jolloin pesän rikkominen oli aiheellista. Toisaalta, jos majavia haluttiin pyydystää vaikuttamatta liikaa majavakantaan, pesää ei kannattanut rikkoa. Muutoin koko majavakanta kärsisi tai jopa häviäisi. KL:n asetus indikoi mahdollisesti sitä, että majavakanta oli harventunut Ruotsissa, ja sitä oli syytä suojella.

Syynä KL:n kieltoon ei tietenkään ollut eläin- suojelunäkökohta, vaan kenties toive siitä, että turkiksia riittäisi jatkossakin. Lainkohta on myös osittain tulkinnanvarainen: majavan tappamista tai pesän hajottamista ei varsinaisesti kielletä maanomistajalta, vaan ulkopuolisilta. Lainkohdan loppuosa antaa ymmärtää, että jos majava otetaan kiinni (tai tapetaan) yhteismailla, siitä ei seuraa sakkoa. Keskiajan jälkeen majavanpyynti oli kielloista huolimatta niin kiivasta, että laji

49. Armas Luukko, Bäver. Finland. *KLNM 2*. Rosenkilde og Bagger 1980, 492–493; Huldén 2005, 45.

50. ”Wor gitzla lag aff Nogorde med watn oc fiske haffue Yleusi halfft, Kokinkallio halfft, Watekiffui halfft, Somewesi halfft, Yxepæ halfft, Vrpelax halfft, i Kedhewe siætte lothen aff biuremen, i Kunustayna siætte lothen aff biuremen. Innan landmerki hõra tessom (= tesse) till Noogordh.” DF 313, *Diplomatarium Fennicum*, <http://extranet.narc.fi/DF/df.php> (4.12.2015); John Lind, Om Nødeborgsfrede og dens grænser. *Historisk tidsskrift för Finland* 3 (1985), 305–336; Lehikoinen 2007, 124–126.

51. Ks. myös Steckzén 1964, 20. Majavien määrä (1/6) on sinänsä mielenkiintoinen yksityiskohta, koska tekstistä ei käy ilmi puhutaanko elävistä majavista vai saalistetuista. 1/6 lukuna tuntuu hankalalta: miksi ei esimerkiksi puolet, jos sopimuksessa oli mainittu vesistöjä, jotka kuuluivat puoliksi kahteen valtakuntaan. Luvulle 1/6 voi esittää sellaisen mahdollisen perustelun, että se tulee kirkon kymmenysveroista. Esimerkiksi Hälsinglandin laissa papille ja kirkolle kuului 1/6 kymmenyksistä lopun osan mennessä arkkipiispalle, mikä oli kyllä poikkeuksellista verrattuna muihin maakuntalakeihin. Pirinen 1962, 27.

52. HL Viperbo b. 8:3, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/alldre_ram.html (30.10.2015).

53. Ekman 1983, 215–220.

54. Ögl Bygninga b. 36, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/alldre_ram.html (12.11.2015); Steckzén 1964, 156–157.

55. KL Bygninga b. 14 (Addit. B), 401. On huomionarvoista, että majavia koskeva lakiteksti ei suinkaan esiinny kaikissa KL:n käsikirjoituksissa. Kohta löytyy Uppsalan yliopiston käsikirjoituksesta nr. 38, jonka vanhimmat osat ajoitettu 1500-luvun alkupuolelle.

56. Petri Nummi, Majavat. Teoksessa Petri Nummi & Veli-Matti Väänänen (toim.) *Jahtimailla*. Weilin+Göös 2005, 216; Jere Malinen, Majavanmetsästys. Teoksessa Petri Nummi & Veli-Matti Väänänen (toim.) *Jahtimailla*. Weilin+Göös 2005, 221.

Kuva 1. Olaus Magnuksen Carta Marinassa (1539) saukko noutaa kalan isännälleen. Saukkoja kesytettiin ilmeisesti kalastustarkoitukseen, vaikka Olaus Magnuksen tietoja tästä on epäilty. Saukko oli ensisijaisesti riistaeläin turkkinsa vuoksi. Lähde: Wikimedia Commons.

hävisi Suomesta ja Ruotsista sukupuuttoon 1800-luvulla.⁵⁶

Orava mainitaan suurimmassa osassa maakuntalajeja riistaeläimenä. Sen sijaan lait eivät mainitse näätä, kärppää tai ilvestä.⁵⁷ Orava ei äkkiseltään tunnu merkittävältä turkiseläimeltä, mutta oravannahoilla vuorattiin vaatteita, joita voitiin käyttää kylmillä säillä. Varsinaisia arvokkaita turkiksia olivat niin sanotut valkonahat eli näädän ja kärpän nahat. Keskiakaisissa kauppiaan liittyvissä asiakirjoissa orava vaikuttaa kuitenkin olleen yleisempi vientituote pohjoisesta Euroopasta muualle kuin vaikkapa näätä, mikä johtuu siitä, että oravaa pyydettiin määrällisesti eniten.⁵⁸

Oravan pyyntiajalle annettiin rajoituksia maakuntalaeissa. Västmanlandin laissa sanotaan, ettei oravaa saanut pyytää ennen kuin ”talviyö” (*vinternat*, 14.10. eli n. 24.10.⁵⁹) oli kulunut. Tämä on hyvin tyypillinen ajankohta metsästyksen aloitukselle.⁶⁰ Huomattavaa on, että oravaa ei saanut pyytää edes omassa metsässä ennen sallittua pyynnin alkamispäivää. Hälsinglandin maakuntalaki ei mainitse mitään oravan tai muiden tärkeiden turkiseläinten pyynnistä, mikä on hieman yllättävää, sillä Upplannin laki – Hälsinglandin lain mahdollinen esikuva – mainitsee oravan, ja pyynnillä on täytynyt olla merkitystä erityisesti Ruotsin pohjoisissa osissa. Hälsinglandin lakia voisi tulkita siten, että seutujen harva asutus ei muodostanut millään tavalla uhkaa kannalle eikä pyyntiä sen vuoksi rajoitettu. Muualla sen sijaan oravametsät olivat tärkeitä, eikä toisen metsästä saanut pyytää oravia.⁶¹

Maanlait mainitsevat oravan lisäksi näädän ja kärpän, joiden pyynti alkoi samaan aikaan kuin oravan eli pyhäinpäivän jälkeen.⁶² Näitä lajeja sai pyytää sallitun pyyntiajan alettua myös toisten metsistä. Kruunua on varmasti kiinnostanut valkonahoista saatava verotulo, joten kärpän ja näädän pyyntiä saatettiin säädellä sen vuoksi. Eri asia on, oliko säätelyllä merkitystä syrjäisemmillä seuduilla, minne valvonta hädin tuskin ylsi. Toisaalta metsästäjillä ei ole voinut olla intressiä pidentää pyyntiaikaa suuntaan tai toiseen, koska turkiseläinten nahan laatu oli talvikauden ulkopuolella huonompi.

57. DL Bygninga b. 44; VmL Bygninga b. 15:3; UL Viþerbo b. 15:1; SdmL Bygningæ b. 19; GL af .i. cornum 57; myös MEL tabula af bygninga balkenum 19, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (29.10.2015); KL Bygninga b. 24.

58. Phebe Fjellström, Northern Scandinavian Hunting culture as Reflected in Mediaeval Records. Teoksessa Åke Hultrantz & Örnulf Vorren (toim.) *The Hunters. Their Culture and Way of Life*. Universitetsforlaget 1982, 87–100, tässä: 93–94; Veale esittää, että esimerkiksi vuonna 1384 Lontooseen tuotiin kolmen kuukauden aikana 377 200 oravannahkaa. Veale 1966, 69.

59. Keskiajalla käytettyyn juliaanisen kalenterin ajankohtaan tulee lisätä noin 10–11 päivää, jotta se vastaisi omaa kalenteriamme. Tapio Salminen, *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika*. Otava 2013, 168.

60. VmL Bygninga b. 15:3, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015); Upplannissa pyynnin alkamisajankohdaksi määriteltiin pyhäinpäivä ja Gotlannissa Pyhän Simeonin ja Juudaksen messu eli 28.10. UL Viþerbo b. 15; GL ”af .i. cornum”, 57, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (6.11.2015).

61. Ks. esim. DF 302 ja DF 986, *Diplomatarium Fennicum*, <http://extranet.narc.fi/DF/df.php> (4.12.2015); Voionmaa 1947, 122–123.

62. MEL Bygninga b. 19, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015); KL Bygninga b. 24.

Haittaeläimet

Kaikissa laeissa mainitaan, että karhun ja suden metsästys oli sallittua aina ja myös toisen mailla. Erityisesti susi koettiin lakitekstien perusteella haitalliseksi, mutta haittojen suuruudesta ei ole tietoa.⁶³ Mikäli taloudessa ei ollut susiverkkoa eikä kukaan sen jäsenistä osallistunut sudenmetsästyksen, joutui maksamaan sakkoja. Tämä lainkohta esiintyy ainoastaan Itä-Göötanmaan ja Södermanlandin maakuntalaeissa, mutta sudenpyynti mainitaan myös maanlaeissa.⁶⁴ Miksi muista maakuntalaeista puuttuu velvoite susiverkosta ja kollektiivisesta pyynnistä? Kuitenkin Upplannin maakuntalain ja maanlakien mukaan haittaeläimiä sai pyydystää toisen metsästä jalkarautoilla tai muilla pyydyksillä. Pidettiinkö niissä itsestäänselvyytenä, että esimerkiksi sutta pyydettiin yhdessä eikä siitä tarvinnut erikseen määrätä? Suden tai karhun pyynti oli aina useamman miehen puuhaa, mikäli ei käytetty ansoja.

Susi vaikuttaa olleen suurempi haitta kuin karhu, koska sen metsästyksestä säädettiin erikseen ja miehet velvoitettiin osallistumaan siihen. Esimerkiksi Linköpingin hiippakunnan asukkaat valittivat vuonna 1376 kuningas Albrekt Mecklenburgilaiselle, että sudet ja karhut aiheuttavat ihmisille ja karjalle suurta vahinkoa, jolloin kuningas määräsi sakon uhalla joka kuudennuksen antamaan kaikista pyytämistään susista yhden sudennahan voudille.⁶⁵ Toisin sanoen kuningas velvoitti kuudennukset sudenpyyntiin.

On huomionarvoista, että verkkopyyntiin ja pyynnin osallistumispakkoon liittyvät säädökset koskevat nimenomaan sudenpyyntiä eivätkä muita haittaeläimiä. Vaikka karhukin on voinut

aiheuttaa tuhoja viljapellossa tai jopa tappaa karjaa, se ei ole ollut samanlainen haittaeläin kuin susi. Karhu mainitaan ”lainsuojattomana”, mutta mistään yhteispyynnistä ei kerrota. Yhteisestä karhunajosta on maininnat vasta 1600-luvun metsäsäännöissä.⁶⁶ Lakitekstit eivät paljasta, miten ihmiset suhtautuivat näihin petoeläimiin paikallistasolla. Esimerkiksi saamelaisessa ja suomalaisessa kulttuurissa karhunpyyntiin on liittynyt rituaaleja ja sillä on ollut symbolista arvoa yhteisössä, etenkin metsästäjien kesken.⁶⁷ Karhu oli kunnioitettu ja pelätty eläin. Laajemmalle levinneestä kunnioituksesta kertovat muun muassa Pohjois-Euroopan esikristillisen ajan hautaukset, joissa vainajan mukaan oli haudattu esimerkiksi karhun kypäliä, hampaita tai turkki.⁶⁸

Kettu ei tee yhtä paljon haittaa ihmiselle kuin susi, joka voi tuhota lyhyessä ajassa esimerkiksi ison osan lammaslaumasta, mutta se mainitaan usein lakiteksteissä suden ja karhun jälkeen kolmantena haittaeläimenä, jota sai pyytää missä vain ja koska vain.⁶⁹ Haittaeläinten kohdalla on mielenkiintoista, että Hälsinglandin laki mainitsee ahman, mutta ei kettua: ”...*hafwi þæn biorn ok wargh ok iærf sum weþer. hafwi þe friþ ii ængum stap.*”⁷⁰ Laki näyttää ottavan huomioon paikalliset olot tässä kohdassa, koska ahma puuttuu muista maakuntalaeista, mutta keskiajalla se lienee ollut pohjoisessa varsin yleinen eläin. Vaikka haittaeläimistä suden, karhun ja ahman nahkoja tavataan 1500-luvun veroluetteloidessa, ketunnahalla oli todellista myyntiarvoa. Ketunnahan hinta vaihteli riippuen siitä, mikä sen väriyty oli: musta kettu oli arvokkain.⁷¹

63. Suden haitallisuudesta ihmisille ja kotieläimille löytyy tilastollista tietoa 1800-luvulta eteenpäin. Jouko Teperi, Susi ongelmana Suomessa, *Historiallinen Aikakauskirja* 74 (1976), 311–325.

64. Ögl Bygninga b. 36:4; Sdml Bygninga b. 27; MEL Bygninga b. 18:1, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/alldre_ram.html (30.10.2015); KL Bygninga b. 21; Luttinen 2012, 79.

65. SDHK 10918, *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek*, <https://sok.riksarkivet.se/SDHK> (7.12.2015).

66. K. R. Melander, Metsästyksestä maassamme 1500- ja 1600-luvulla, *Historiallinen Aikakauskirja* 26 (1928), 89–111.

67. Risto Pulkkinen, *Suomalainen kansanusko. Samaaneista saunatonntuihin*. Gaudeamus 2014, 212–229.

68. Esim. Oliver Grimm, Bear-skins in northern European burials and some remarks on other near-related furnishings in the north and middle of Europe in the 1st millenium AD. Teoksessa Oliver Grimm & Ulrich Schmölcke (toim.) *Hunting in Northern Europe until 1500 AD*. Wachholtz Verlag 2013, 277–296.

69. Esim. UL Viperbo b. 15; MEL Bygninga b. 18, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/alldre_ram.html (5.11.2015); KL Bygninga b. 21.

70. HL Viperbo b. 8:2, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/alldre_ram.html (6.11.2015).

71. Dollinger 1999, 235; Huldén 2005, 43.

Kuva 2. Kuvan asetusjousi antaa käsityksen siitä, minkä tyyppisiä ansoja viritettiin suurriistalle. Esimerkiksi keihäsansan käyttö hirvelle kiellettiin kuningas Maunu Eerikinpojan ja kuningas Kristofferin maanlaeissa. Lähde: Museoviraston kuvakokoelmat, Antellin kokoelmat, Suomalais-ugrilainen kuvakokoelma, SUK35:56. Kuvaaja: Artturi Kannisto.

Varsinaiset saaliseläimet: hirvi

Esittelen seuraavaksi niitä riistaeläimiä, joilla on voinut olla merkitystä kotitarvepyynnille. Osa riistalajeista on mainittu lakiteksteissä (taulukko 1), osaa taas ei. Niiden lajien kohdalla, joita lait eivät mainitse, pohdin lajien metsästyksellistä merkitystä ja syytä siihen, miksi niitä ei mainita.

Maakuntalait eivät pääsääntöisesti mainitse hirvenpyyntiä lukuun ottamatta vanhempaa Länsi-Göötanmaan lakia, Itä-Göötanmaan ja Hälsinglandin lakia. Vanhempi Länsi-Göötanmaan lakikin mainitsee hirven vain ohimennen, kun todetaan, että hirvi kuuluu kaatajalleen. Itä-Göötanmaan laki, joka on muutenkin kaikkein tarkin maakuntalaki mitä tulee metsästyssää-

döksiin, antaa yksityiskohtaisia tietoja siitä, kenelle kaadettu hirvi missäkin olosuhteissa kuuluu.⁷²

Maanlait sen sijaan säätävät erikseen hirvenpyynnistä. Hirvenpyynnissä käytettiin yleisesti ansa- tai pyyntikuoppia. Ensin lait esittävät, että hirvenpyynti on kielletty valtakunnassa sakon uhalla – laki puhuu nimenomaan hirven surmaamisesta keihäsansalla: *”Engin ma ælghia spiut læggia...”*⁷³ Sen jälkeen luetellaan ne alueet, joilla hirvenpyynti on sallittua, joten kieltö ei ollut kategorinen.⁷⁴ Hirvenpyyntikieltö maanlaeissa ei viittaakaan siihen, että kuninkaalla olisi ollut vielä yksinoikeus hirvenpyyntiin, vaan se on myös hempää perua.⁷⁵

72. HL Viperbo b. 8:1; ÄvGL Förnamix b. 7:1; ÖgL Bygninga b. 36:2, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (29.10.2015).

73. ML Bygning B 8:4; myös KL Bygninga B. 23; Hirven ansapyynnistä Brusewitz 1976, 130; Voionmaa 1947, 334.

74. "... vtan þessin land se vndan takin: dal i væstragötlande, værmaland, dala i væstmanna lande, gestrika land ok helsinga land." "Finland" on otettu mukaan sata vuotta myöhemmin Kristofferin maanlakiin kohtaan, jossa säädetään hirvenpyynnin sallimisesta tietyillä alueilla. vrt. MEL Bygninga b. 18:4, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (29.10.2015) ja KL Bygninga b. 23; Ruotsalaiset eivät saaneet pyytää hirvää Jämtlannin alueella, joka kuului Norjaan. SDHK 2033, *Svenskt diplomatariums huvudkartotek*, <https://sok.riksarkivet.se/SDHK> (4.12.2015); ks. myös Ljungqvist 2014, 75.

75. Huldén 2005, 45.

Edellä käsiteltiin jo hirvenpyyntiä koskevia rajoituksia. Lait eivät mainitse mitään hirvenhiihdosta, mikä on yllättävää, koska se oli perinteinen tapa pyytää hirveä.⁷⁶ Hälsinglandin laissa mainitaan, että hirveä ei saanut hätyyttää talvilaitumelta liikkeelle toisen metsästä, mikä voisi viitata hirvenhiihtoon.⁷⁷ Koska hirvenpyynti oli helpointa talvella, saattaa olla, että hirven liikkeelle ajo talvilaitumelta on ollut sallittua yhteisillä mailla. Hirvenpyyntikielto oli voimassa paaston ajasta helmikuulta Olavin messuun eli heinäkuun loppuun saakka. Tämä osoittaa selvästi, että hirvenmetsästystä pyrittiin ohjailemaan ylemmältä taholta maanlaeissa, mutta tämä ei näy lainkaan maakuntalaeissa.

Hirvenpyyntiä on kenties säädelty maanlaeissa sen vuoksi, että laji on saattanut käydä harvinaisemmaksi.⁷⁸ Tulkinnan puolesta puhuvat maanlain poikkeuskohdat, joissa hirvenpyynti sallitaan vain harvaanasutuilla seuduilla, joilla hirvikanta on voinut olla vahvempi. Esimerkiksi Juhana-herttua kielsi hirvenpyynnin Suomessa vuonna 1556, koska hirvikanta oli ilmeisesti romahtanut ainakin läntisen Suomen alueella.⁷⁹

On vaikea esittää arvioita siitä, miten hirvikanta muuttuu luonnossa ilman metsästyksen painetta, mutta on esitetty, että hirvikannan vaihtelu noudattaisi luonnostaan sadan vuoden sykliä.⁸⁰ Retrospektiivinen arvio Euraasian hirvikannasta ulottuu 1500-luvulle ja sen mukaan hirvikanta olisi ollut huipussaan noin vuoden 1500

tienoilla. Se merkitsisi sitä, että oletettu kannan alhainen lukema olisi ollut vuosien 1400–1450 ja mahdollisesti edelleen vuosien 1300–1350 tienoilla, mikä olisi voinut periaatteessa vaikuttaa niihin maanlakien kohtiin, joissa hirveä suojeltiin. Tämä perustuu kuitenkin vain olettamuksiin hirvikannan vaihtelusta vuoden 1500 jälkeen, joten sitä ei voi pitää täysin luotettavana. Sen perusteella, mitä hirventaljoista mainitaan 1500-luvun lähteissä, hirvi on ollut jo tuolloin harvainen eli kanta on todellakin vähentynyt rajusti keskiajalla. Kuten edellä mainittiin, Juhana-herttua halusi rauhoittaa hirven Suomessa ja myöhemmin kuninkaana ollessaan koko valtakunnassa. Hän rakennutti Flottsundiin hirvitarhan, jonka esikuvana on voinut olla muualla Euroopassa tunnetut aatelisten yksityiset metsästyspuistot.⁸¹

MEL ja KL mainitsevat, että kenelläkään muulla kuin kuninkaalla ei ollut oikeutta pyytää verkolla.⁸² Verkkopyyntiä käytettiin susijahdin lisäksi erityisesti metsäkaurisjahdissa.⁸³ Metsäkauris mainitaan kuninkaan riistaksi Itä-Göötanmaan laissa eli se laskettiin suurriistaan kuuluvaksi.⁸⁴ Tämä on ainoa maakuntalain kohta, joka antaa ymmärtää, että kuninkaalla olisi metsästyksessä jonkinlainen etuoikeus, joka puuttuisi muilta. Maunu Eerikinpojan maanlaissa kiellettiin eläinten verkkopyynti (lukuun ottamatta sutta) ja verkkopyyntioikeus oli vain kuninkaalla.⁸⁵ Jälleen kerran on vaikea arvioida sitä,

76. Hirvenhiihtoa harrastettiin perinteisesti keväällä, jolloin hirvi oli helpompi saada kiinni suksilla: kevähanki kantoi metsästäjän muttei hirveä. Hirvenhiihto mainitaan esimerkiksi Norjan maanlaissa. R. Keyser & P.A. Munch (toim.) *Norges Gamle Love indtil 1387 I*. Chr. Gröndahl 1846, 143; hirvenhiihdosta ks. Granlund 1981, 535; Ekman 1983, 40–43.

77. HL Viperbo b. 8:1, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (11.11.2015).

78. Brusewitz esittää, että hirvi olisi ollut jopa harvainen Ruotsissa keskiajalla, erityisesti Norrlannissa, mutta tätä on mahdotonta todentaa. Uudella ajalla hirvikanta on tunnetusti ollut alhainen, Brusewitz 1976, 132; myös Ekman 1983, 30–37.

79. Luttinen 2012, 93.

80. Kaarlo Nygrén et. al., The Dynamics and Management of North European Moose, Moose (*Alces alces* L., 1758) in Virgin and Anthropogenic Altered Landscapes. Teoksessa *Proceedings of the VIth International Moose Symposium*, Yakutsk, Russia, 14-20 August, 2008, 93–99.

81. Ruissalossa oli kuninkaankartanon mailla 1500-luvun lopulla aitaus saksanhirviä varten. Voionmaa 1947, 340–341; Brusewitz 1976, 128; Robert Liadiard, Introduction. Teoksessa Robert Liddiard (toim.) *The Medieval Park. New Perspectives*. Windgather Press 2007, 1–8; Haggrén et. al. 2016, 217.

82. MEL Bygninga b.18:3, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (26.11.2015); KL Bygninga b. 23.

83. Verkkopyynnistä John Aberth, *An environmental history of the Middle Ages. The Crucible of Nature*. Routledge 2013, 189.

84. Ögl. Bygninga b. 36:5, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (29.10.2015); Brusewitz 1976, 190.

85. MEL Bygninga b. 18, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (26.11.2015).

miten tätä lakia noudatettiin. Ehkä kuninkaiden pyrkimyksenä oli luoda vain kuninkaalle sallittuja oikeuksia, kuten verkkopyynnin yksinoikeus osoittaa. Metsäkauris ei kaikesta päätellen ollut niin yleinen riistaeläin keskiajalla kuin se on tänä päivänä.⁸⁶

Pienriista ja hylkeenpyynti

Länsi-Göötanmaan laki on ainoa ruotsalaisista maakuntalaeista, joka mainitsee saukon riista-eläimenä.⁸⁷ Saukon mainitseminen riistaeläimenä ei ole itsestäänselvyys, sillä keskiajalla ei ollut vielä selvää, laskettiinko saukko – majavan tapaan – kuuluvaksi nisäkkäisiin vai oliko se nisäkkäiden ja kalojen ”ylimenomuoto”. Saukkoa pyydystettiin pääasiassa samanlaisin tekniikoin kuin kaloja. Saukon nahkaa arvostettiin, mutta sitä metsästettiin myös sen vahingollisuuden takia. Lisäksi kuivattua ja jauhettua saukkoa käytettiin lääkkeenä.⁸⁸

Haukka mainitaan Länsi-Göötanmaan maakuntalaeissa metsästettävien eläinten joukossa, mutta se puuttuu muista maakuntalaeista. Se ei tietenkään ole itsessään riistaeläin, vaan sitä käytettiin metsästyksen. Laki mainitsee, että jos löytää haukan metsästä ja ottaa sen itselleen metsästyskäyttöön (eli sitoo jalkahihnat haukalle), kukaan toinen ei saa ottaa haukkaa pois.⁸⁹

Haukanmetsästyksen maininta maakuntalaeissa on erikoinen siinä mielessä, että se on yhdistetty nimenomaan yläluokan metsästysharrastukseen.⁹⁰ Sen ensi sijaisena tarkoituksena ei ollut riistan saaminen ravinnoksi tai muu hyödyntäminen. Yläluokalle metsästyshaukalla oli itsensä esittelyn paikka sekä fyysisten ja henkisten taitojen harjoittamista.⁹¹ Jalmari Jaakkola esittää, että Suomessakin pyydystettiin keskiajalla haukkoja kesyttämistä varten, joten metsästyshaukkojen myynnillä on voitu hankkia tuloja.⁹²

Tässä yhteydessä on vaikea antaa vastausta siihen, miksi haukanmetsästyksen puuttua muista kuin Länsi-Göötanmaan maakuntalaeista. Pitäisinkö todennäköisenä syyä sitä, että haukkojen ottaminen kiinni ja myyminen eteenpäin toi tuloja, minkä vuoksi se on kannattanut mainita. Lainkohdalle löytyy vertailukohta Norjan maanlaista. Norjan maanlain mukaan haukat kuuluivat alueen herralle (*landzdrottin*), jonka tuli aina ensi sijassa tarjota haukkoja myyntiin kuninkaalle ennen muita.⁹³

Seuraava esimerkki hieman poikkeavasta riistaeläinmaininnasta on jänis. Se mainitaan Länsi-Göötanmaan, Itä-Göötanmaan ja Gotlannin maakuntalaeissa. Jänis on tavallinen riistaeläin, minkä vuoksi sen olisi voinut olettaa löytyvän muistakin maakuntalaeista. Toisaalta jäniksen

86. Esimerkiksi Suomeen metsäkauris on tullut vasta 1900-luvun alussa Karjalan kannaksen kautta 1900-luvun alussa.

Mikael Luoma, Metsäkauris. Ripeä levittäytyjä. Teoksessa Petri Nummi & Veli-Matti Väänänen (toim.) *Jahtimaila*.

Weilin+Göös 2005, 101; Vaikka Olaus Magnus mainitsee saksanhirven riistaeläimenä, niitä ei ole ollut luonnostaan kuin harvalukuinen määrä ehkä eteläisessä Roskissa ja 1500-luvulta alkaen kuninkaallisissa metsästyspuistoissa. Brusewitz 1976, 122–123.

87. Länsi-Göötanmaan laki muistuttaa tässä Norjan maakuntalakeja vuodelta 1274, joka kieltää saukon ansapynnin toisen mailla kielletään. Keyser & Much (toim.) 1846, 143.

88. Brusewitz 1976, 216, 241.

89. ÄVGL Förmix b. 7, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (17.11.2015).

90. Maria Vretemark, The Vendel Period royal follower's grave at Swedish Ríceby as starting point for reflections about falconry in Northern Europe. Teoksessa Oliver Grimm & Ulrich Schmölcke (toim.) *Hunting in Northern Europe until 1500 AD*. Wachholtz Verlag 2013, 385; Haukametsästyksessä on tietoja myös Karjalasta, missä oli myös ammattimaisia haukanpyytäjiä. Virtanen 1981, 540–544; Korpela 2008, 315; Matts Kettilmundssonin testamentissa on mainittu Henzikino Falkiner, mikä voisi viitata siihen, että ammattimaisia haukankasvattajia tai -hoitajia on ollut yläluokkaan kuuluvilla Suomessakin. DF 328 *Diplomatarium Fennicum*, <http://df.narc.fi/document/328> (7.4.2017).

91. Sigmund Oehrl, Bear hunting and its ideological context. Teoksessa Oliver Grimm & Ulrich Schmölcke (toim.) *Hunting in Northern Europe until 1500 AD*. Wachholtz Verlag 2013, 301.

92. Jalmari Jaakkola, *Suomen Sydänkeskiaika*. WSOY 1944, 232; ks. myös Birgitta Fritz & Eva Odelman, *Svensk falkexport till Egypten på medeltiden. Studier kring en affärshandling från 1345 i Barcelona*. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, 18. Nordiska bokhandeln 1992.

93. Keyser & Much (toim.) 1846, 137; Länsi-Göötanmaan maakuntalain yhteyksiä norjalaiseen lakiperinteeseen ei ole tutkittu, mutta edellä mainitut kohdat koskien haukan ja saukon pyyntiä voisivat viitata jonkinlaiseen yhteyteen. Länsi-Göötanmaan maakuntalaki on kirjoitettu vanhin Ruotsin maakuntalaeista, ja vanhimman version syntyajankohdasta noin 1220-luvulla alueella oli selviä yhteyksiä Norjaan.

turkki ei ole laadukas ja kestävä verrattuna esimerkiksi oravan ja näätäeläinten turkkeihin. Silti jäniksen nahat mainitaan Maunu Eerikinpojan kaupunkilaissa (MEST, 1347–1359) myyntiartikkelina – tosin yhdessä kissannahkojen kanssa, mikä osoittaa sen turkin arvon.⁹⁴ Jäniksennahat tekivät kauppansa muualla Euroopassa ja niillä oli kysyntää vielä 1500-luvulla.⁹⁵ Jäniksellä lienee ollut eniten arvoa ravintona. Sillä perusteella laissa olettaisi olevan muitakin nimenomaan ruoaksi kelpaavia riistaeläimiä kuten lintuja.

Ehkä selitys jäniksen maininnalle on lain muotoilussa: ”Se omistaa ketun, joka sen ajaa ylös, jäniksen se, joka sen ottaa kiinni” (*Nu a þæn ræf sum resir. hæra þæn sum handum takær*).⁹⁶ Ruotsinkielinen muotoilu osoittaa, että lauseessa hyödynnetään allitteraatiota, joka oli yksi muistamista helpottava keino. Tämä on ollut tärkeää siinä vaiheessa, kun lait eivät olleet kirjallisessa muodossa. Miten allitteraatio liittyy riistalajeihin? Hypoteesini on, että osa riistalajeista on valikoitunut lakiteksteihin sen perusteella, että ne toimivat vain esimerkkeinä ja että samaa lainkohdtaa voitiin ehkä soveltaa muuhunkin pienriistaan. Lakitekstissä ei mitenkään voitu käydä läpi kaikkea pienriistaa mäyristä metsoihin, joten on oletettavaa, että Itä-Göötanmaan maakuntalain lause viittaa kaikkeen pienriistaan. Laki antaa puitteet, mutta ei välttämättä yksityiskohtaisia ohjeita jokaiseen tapaukseen, mikä on tyyppistä

keskiaikaiselle lainasäädännölle. Näin laki kertoo miten toimitaan pienriistan kohdalla yleisesti ottaen, vaikka kyse ei ole taloudellisesti yhtä arvokkaasta riistasta kuin turkiseläinten kohdalla. Pienriistalla oli merkitystä ravintona ja niilläkin, kuten jäniksillä ja linnuilla, maksettiin veroja kruunulle.⁹⁷

Hylkeenpyynti oli merkittävää Itämeren pohjoisosissa rannikoilla, mutta se ei erityisesti tule esiin lakiteksteissä. On arvioitu, että hylkeenpyynti olisi ollut erityisen intensiivistä vuosien 800 ja 1300 välillä.⁹⁸ Esimerkiksi Gotlannissa hylkeenpyynti on ollut merkittävää, mutta siitä ei ole mainintaa maakuntalaissa.⁹⁹ Hylkeenlihaa syötiin, mutta tulojen kannalta hylkeessä merkittävintä oli traani ja nahka, jotka mainitaan muun muassa 1500-luvun veroluetteloissa.¹⁰⁰

Kuningas Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa mainitaan hylje kauppatavarana, ja se on myös mainittu kirkon kymmenyksikkönä.¹⁰¹ 1500-luvulta on tietoja Pohjanmaalta ja Kymijosta itään kannetusta hyljeverosta.¹⁰² Hylkeenpuuttuminen lakiteksteistä voi johtua useista syistä, joita voi vain arvailla konkreettisempien tietojen puuttuessa. Yksi syy voi olla, että hylje ei ole ollut samalla tavalla arvokas kauppatavara kuin arvoturkikset, vaikka traanikauppaa ei voikaan väheksyä. Traani oli kenties houkutteleva tulonlähde, sillä hylkeenpyyntiin lähdettiin pitkiinkin matkojen takaa.¹⁰³ Toisekseen hylkeen-

94. MEST, Köpmala b. 14, <http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/> (7.12.2015).

95. Kerkkonen 1959, 141; Veale 1966, 65; Gunvor Kerkkonen, *Borgare och bondeseglare. Handelsjöfart på Reval genom och i SV-Finlands skärgård under tidigt 1500-tal*. SHS 1977, 171, 233.

96. Ögl. Bygninga b. 36:5, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (29.10.2015).

97. Voionmaa 1912, 288–293. Voionmaa selvittää, että Hämeessä maksetut kipsis-verot eli kipsis-rahast olivat ”rahoja lintujen ja jänisten edestä”.

98. Ulrich Schmölcke, A short history of seals and seal populations in northern European waters. Teoksessa Oliver Grimm & Ulrich Schmölcke (toim.) *Hunting in Northern Europe until 1500 AD*. Wachholtz Verlag 2013, 96.

99. Brusewitz 1976, 221.

100. Juha Ylimaunu, *Itämeren hylkeenpyyntikulttuuri ja ihminen-hylje-suhde*. SKS 2000, 329–341; Maria Lahtinen, Anna-Kaisa Salmi & Rosa Vilkkama, Ruonanjäätteitä, kariesta ja kemiaa. *Historiallinen Aikakauskirja* 111 (2013), 412.

101. MEST Köpmala b. 16, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (7.12.2015); ks. REA 85 ja REA 103, *Registrum Ecclesiae Aboensis*. Suomen Kansallisarkisto 1999. Hylkeentraani on ollut erityisen tärkeä vientituote ahvenanmaalaisille, vaikka hylkeenmetsästys näyttääkin menettäneen merkitystään sen jälkeen, kun saarilla siirryttiin maatalouteen viikinkiajan lopulla. Rudolf Gustavsson, Jan-Erik Tomtlund, Josefina Kennebjörk & Jan Storå, Identities in Transition in Viking Age Åland? Teoksessa Joonas Ahola, Frog & Jenny Lucenius (toim.) *The Viking Age in Åland. Insights into Identity and Remnants of Culture*. Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Humaniora 372. Suomalainen tiedeakatemia 2014, 164.

102. Ahvenanmaalla maksettiin hyljekymmenyksiä kirkolle. Melander 1928, 103; Välimäki 2000, 68.

103. Ekman 1983, 226–248.

pyyntiä ei ole ollut läheskään kaikkialla valtakunnassa, vaan se keskittyi rannikoille.¹⁰⁴ Hylkeenpyynti on myös vaatinut erikoisosaamista, mitä tulee hylkeiden paikantamiseen ja pyyntimeneelmiin. Se ei ollut samalla tavalla sidoksissa maanomistusoikeuteen kuin metsästys yleensä, koska se tapahtui kevättalvella jäällä, mikä selittäisi osaltaan sen puuttumisen lakiteksteistä.

Taulukko 1. Laeissa mainitut riistalajit.

HL	Hirvi, majava, susi, karhu, ahma
DL	Orava
VmL	Susi, karhu, kettu, orava
SdmL	Karhu, orava
UL	Susi, karhu, kettu, orava
ÖgL	Hirvi, majava, susi, karhu, kettu metsäkauris, jänis
ÄVgL	Hirvi, susi, karhu, kettu, saukko, haukka, jänis
GL	Orava, jänis
MEL	Hirvi, näätä, kärppä, susi, karhu, kettu, orava
KL	Hirvi, majava, näätä, kärppä, susi, karhu, kettu, orava

Muita laeista puuttuvia riistalajeja ovat linnut, joita ei ole eritelty lajeittain, ja metsäpeura. Metsäkanalintuja ja merilintuja ei eritellä, vaikka joissakin laeissa mainitaan lintujen loukkupynti tai linnut kirkon kymmenyksinä.¹⁰⁵ Lintuja ei välttämättä viety ulkomaille kuten turkiksia, mutta niillä on voinut olla merkitystä kotimaisessa kau-

pankäynnissä, kuten vielä 1700-luvun Suomen kaupunkien pikkutulliluettelot osoittavat.¹⁰⁶ Esimerkiksi pohjoisessa riistalintujen merkitys oli suurempi kuin etelän rintamailla.¹⁰⁷ Lakitekstit eivät mainitse myöskään metsäpeuraa, vaikka Pohjois-Suomessa ja -Ruotsissa se oli merkittävä riistaeläin paikallisille asukkaille.¹⁰⁸

Oliko erikseen laeissa mainitsematta jätettyjen riistaeläinten pyynti jokamiehenoikeus, jota ei ollut syytä rajoittaa? Näin on voinut olla aluksi, mutta esimerkiksi vuonna 1488 Ruotsissa säädettiin yleinen metsästyskielto talonpojille ja hengelliselle rälssille.¹⁰⁹ Verkopyyntikielto muulle riistalle kuin sudelle, turkiseläinten pyyntiajat ja hirvenpyynnin rajaaminen osoittavat, että kruunu halusi säädellä metsästystä. Käytännössä näitä kieltoja oli vaikea valvoa ja salametsästystä esiintyi.

Niin sanottu kotitarvepyynti ei käy ilmi lakiteksteistä eikä virallisista kirjallisista lähteistä, koska ne käsittelevät vain riistaa, joka oli arvokasta myynnin ja verojen kannalta ja jonka pyyntiä oli syytä säädellä. Niiden avulla on vaikea arvioida pienriistanpyynnin merkitystä, vaikka se on voinut olla tärkeä lisä tuloihin tai jokapäiväiseen ruokavalioon. Keskiajan jälkeiset kirjalliset lähteet, kuten 1500-luvun veroluettelot, eivät voi yksin paljastaa kotitarvemetsästyksen laajuutta, koska kruunu oli kiinnostunut saamaan veroparaseleina ainoastaan sille sopivia tuotteita. Vaikka metsästys ja kalastus eivät tule lakiteksteissä esiin tuloa tuottavina elinkeinoina, ne olivat paikka paikoin merkittäviä tulonlähteitä maanviljelyksen ohella.¹¹⁰

Lakitekstien puutteellisuus riistaeläinten kohdalla osoittaa, että säädökset eivät yksinään riitä

104. Haggrén et al. 2016, 217.

105. Esim. HL Köpmala b. 7 ja Viperbo b. 8, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (17.11.2015); KL Bygninga b. 20.

106. Mauno Jokipii, Turkisriistan pyynti Suomessa. *Eränkävijä* 1978, 70–75.

107. Haggrén et al. 2016, 217.

108. Lena Huldénin mukaan peurantaljoja ei näy Pohjois-Suomen 1500-luvun tileissä, joten peuran taloudellinen merkitys ei ole ollut suuri. Ekman 1983, 8–29; Huldén 2005, 43.

109. Lindqvist & Ågren 1985, 38. Tanskassa kuningas varasi itselleen omia metsästysalueita 1200-luvulla, mutta Norjassa talonpoikien metsästysoikeutta ei rajoitettu. Arnved Nedkvitne, Hunting. Teoksessa Phillip Pulsiano (toim.) *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. Garland Publishing Inc. 1993, 307–308. Metsästyskieltoja oli annettu jo aiemmin vuosina 1462 ja 1474, ks. SDHK 43993, *Svenskt diplomatariums huvudkartotek*, <https://sok.riksarkivet.se/SDHK> (4.12.2015) ja DF 3578, *Diplomatarium Fennicum*, <http://extranet.narc.fi/DF/df.php> (4.12.2015)

110. Esimerkiksi Norrlannin osalta on esitetty, että maanviljelyn ohella metsästyksellä oli keskiajalla vahva asema. Klas-Göran Selinge, *Agrarian Settlements and Hunting Grounds. A Study of the Prehistoric Culture System in a North Swedish River Valley*. Akademi litteratur 1979, 180.

tarjoamaan tietoa metsästyksen merkityksestä. Ne voivat silti osin valaista asiaa. Lakitekstit heijastavat ainakin jossain määrin paikallisia elinkeinoja ja niiden mainitsemista vaihtoparseleista käy ilmi, millä alueella eräelinkeinot olivat edelleen merkittävässä asemassa.¹¹¹ Keskiajan historian yleisesityksissä ei luonnollisesti voida huomioida kuin yleiset linjat elinkeinojen osalta, mutta esitän, että paikalliset, syväluotaavat tutkimukset voisivat monipuolistaa kuvaa metsästyksen merkityksestä elinkeinona. Olennaista olisi verrata kirjallisten lähteiden tietoja arkeologisten löytöjen luuaineistoon.

Tällainen vertaileva, paikallinen tutkimus koskien pohjoisen Suomen ruokakulttuuria myöhäisellä keskiajalla ja varhaismodernilla ajalla on käynnissä Oulun yliopistossa. Otan esimerkkinä Pohjois-Pohjanmaalta Limingan, jota on pidetty jo 1500-luvulla hyvin maatalousvaltaisena paikkana ja josta on jo alustavia tuloksia.¹¹² Maatalousvaltaisuus näkyy Liminkaa koskevista voudintileistä, sillä sieltä on peritty veroja pääasiassa viljana ja kaloina. Uusimmat luututkimukset kuitenkin osoittavat, että riistalla ja kalalla oli merkittävä osuus Limingan Heiskarissa asuvien ruokavaliossa eikä ruokavaliossa tapahtunut merkittävää muutosta eläinperäisten tuotteiden osalta 1200-luvulta 1600-luvulle. Paikka paikoin riistan osuus on ollut ylipäätään pohjois-pohjanmaalaisten ruokavaliosta tuolloin noin 30–40 % luokkaa.¹¹³ Tällainen prosenttiosuus ruokavaliosta puoltaisi näkemystä siitä, että kotitarvepyynti ei ollut vähäistä, vaan metsästä oli ainakin paikallisesti merkittävä elinkeino.¹¹⁴

Kohti metsästyksen taloudellisen merkityksen ymmärtämistä

Ruotsin keskiaikaiset metsästäystä koskevat lait pyrkivät ohjailemaan ihmisten elämää hyvin

konkreettisesti: mitä sai pyytää, missä ja milloin. Kruunu oli kiinnostunut säätelemään juuri niiden riistaeläinten pyyntiä, joilla oli taloudellista merkitystä ja joiden kautta tai avulla kruunu saattoi saada tuloja. Vähemmän merkittävät riistaeläimet, kuten jänis, hylje tai peura, puuttuvat maanlaeista. Myös maakuntalaeista puuttuvat useat vähäpätöisemmät riistaeläimet kuten linnut tai ne on niputettu yhteen erittelemättä niitä. Maakuntalait osoittavat, että paikalliset olot vaikuttivat lakiteksteihin, sillä niissä nostetaan esiin eri riistalajeja.

Maakuntalait osoittavat siis paikallisia eroja, mutta ne eivät anna kokonaiskuvaa metsästyksen merkityksestä tai laajuudesta kuten eivät maanlaitkaan. Lait eivät kerro johdonmukaisesti siitä, mitkä olivat arvokkaimpia riistaeläimiä tai määrällisesti tärkeimpiä esimerkiksi ravinnon kannalta, vaan ne keskittyvät yhteisön ja hallinnon kannalta kiinnostaviin seikkoihin. Yksistään lakien perusteella ei voida sanoa, oliko jonkin riistalajin metsästäys tärkeää vai ei, tai mikä oli merkittävin riistaeläin rahallisesti.

Lähteiden puutteellisuus on hämärtänyt käsitystä siitä, mikä merkitys niin kutsutulla kotitarvemetsästyksellä oli elinkeinona keskiajalla ja vielä uuden ajan alussa. Kuten esittämäni Limingan esimerkki osoittaa, kotitarvemetsästyksen osalta kirjallisten lähteiden tietoja pitäisi verrata esimerkiksi osteoarkeologisen tutkimuksen tuloksiin, jotta metsästyksen paikallinen merkitys selviäisi. Vertailumateriaalina voisi käyttää 1500-luvun verotusasiakirjoja, jotka antavat kruunun näkökulman metsästyksen ja joiden tietoja voi ainakin tietyssä määrin pitää kelvollisina kertomaan jotakin myös keskiajan lopun verotustilanteesta.¹¹⁵ Yhdistämällä edellä mainitun kaltaisten paikallisten tutkimusten tietoa olisi mahdollista saada kattavampi kuva kes-

111. Seppälä 2009, 36, 236.

112. Jouko Vahtola, Liminkalaisten historiaa. Teoksessa Seija Korte (toim.) *Liminka 1477–1977*. Limingan kunta ja seurakunta 1977, 175; Pohjoisen Suomen ruokakulttuuria käsittelevässä tutkimuksessa mukana ovat arkeologian puolelta dosentti, FT Anna-Kaisa Salmi ja FT Tiina Äikäs sekä historian puolelta artikkelin kirjoittaja ja dosentti, FT Ritva Kylli.

113. Anna-Kaisa Salmi, Riistaa, kalaa ja konttiluita. Pohjois-Suomen maaseudun ruokakulttuurista n. 1400–1700 AD. Teoksessa Janne Ikkäheimo, Risto Nurmi & Reija Satokangas (toim.) *Harmaata näkyvissä. Kirsti Paavolan juhkakirja* 2011, 221–236; Lahtinen, Salmi & Vilka 2013, 411.

114. Myös Turun yliopistossa on tehty karjalalouteen liittyvää luututkimusta. Auli Bläuer, *Voita, villaa ja vetoeläimiä. Karjan ja karjanhoidon varhainen historia Suomessa*. Karhunhammas 17. Turun yliopisto 2015.

115. Keskiaikaisen Ruotsin valtakunnan verotuksessa oli suuria paikallisia eroja, joten siltäkin osin paikallinen tutkimus olisi tarpeen. Suvianna Seppälä väitöskirja (Seppälä 2009) on paikannut tätä puutetta osin, mutta varsinkin vertaileva

kiajan metsästyksestä ainakin Suomen alueen osalta.

Toinen lisätutkimusta kaipaava aihe on turkiskauppa keskiaikaisen Suomen alueella. Sen todellisen taloudellisen merkityksen selvittämiseksi tarvittaisiin perusteellinen tutkimus, jossa käytäisiin läpi sakk- ja veroluetteloiden lisäksi kauppa koskevat asiakirjat ja tulliluettelot keskiajan ja uudenajan alun osalta, mikä ei ole ollut mahdollista tämän artikkelin puitteissa. Kokonaiskuuvan saamiseksi venäläisiä lähteitäkään ei ole syytä unohtaa, sillä ne tarjoavat tietoa Karjalan alueen tilanteesta.¹¹⁶ Koska metsästyksen merkityksestä elinkeinona keskiajalla esitetään ristiriitaisia tai hyvin yleistäviä väitteitä, aihetta kannattaisi edelleen tutkia.

Kirjoittaja haluaa kiittää artikkelin anonyymejä arvioitsijoita kommentteista sekä professori Jukka Korpelaa ja FM Ilkka Leskelää arvokkaista huomioista turkiskauppaan liittyen. Kiitokset myös FT Tuire Nygrénille hirvikantojen vaihtelua koskevista tiedoista.

Abstract: “Mæþ hund ok bughæ”. Hunting and its regulation in medieval Sweden.

General books about the history of medieval Sweden and Finland tend to give differing views on the importance of hunting as a livelihood. In this article, the author analyses medieval Swedish law in order to investigate whether the laws can reveal something about the importance of hunting. The sources consist of medieval Swedish provincial laws, as well as laws that pertain to the entire realm. Close reading and comparison shows that provincial laws differ from each other. They, for instance, take into account local circumstances regarding fauna. Laws for the whole kingdom, on the other hand, indicate the Crown's desire to control hunting, for example by stipulating which species could be hunted and when. However, the laws do not cover all aspects of hunting, and many game animals are not even mentioned in the laws. The author suggests that in order to discern the significance hunting had for local communities, in-depth studies including archaeological investigations should be made in various locales. In addition, a thorough investigation of the fur trade could cast light on the importance of hunting in medieval Sweden.

Keywords: hunting, medieval, law, game, livelihood

---

tutkimus Ruotsin valtakunnan eri osien välillä toisi tietoa eri elinkeinojen merkittävydestä. Terhi Kivistö, Muuttuva yhteiskunta – muuttuva verotus. Keskiajan verotuksen vertailuongelmia. Teoksessa Jussi T. Lappalainen (toim.) *Verotuksen historiaa* 2. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 58. Turun yliopisto 2000, 74–75.

116. Turkiskaupan alueellisista eroista voisi indikoida se, että verrattaessa ruotsalaisia ja venäläisiä lähteitä koskien Itä-Suomea turkiskauppaan liittyvät ammatit esiintyvät harvemmin ruotsalaisissa kuin venäläisissä lähteissä. Korpela 2008, 317.